

A zálogban hagyott ruhák

*„Már csak csendesen nézik a tévét
Ahol ragyog egy másik világ
És ők nem kérik senkin se számon
Az elrabolt évek sorát
Pedig semmiért vesztek el álmok
Mint a zálogban hagyott ruhák”
Sztevanovity Dusán: Volt egy tánc*

A fordulat éve után és a forradalom után kivégzett, bebörtönzött politikaiak gyermekei ugyanabban a szüleik sorsát beborító csendben váltak felnőtté. Sok hasonlóság van az életükben. Tabuk között, „titokkal a lelkükben” éltek, kivetették őket az otthonukból, otthonos társadalmi környezetükből. Kiterjesztették a büntetést az egész család egzisztenciájára, a jövőjükre. Szükséget láttak. Elárulták őket barátok. Összeszevartak rokon kapcsolatokat, szétetstek családok.

De volt egy nagy különbség: „Sokan, ismeretlen emberek is odajöttek az utcán hozzám, és azt mondták nekem négyszemközt, hogy apám nagyon rendes ember volt, mindenki szerette, meg hogy sajnálják, egyáltalán nem ezt érdemelte.” Ezt az 1958-ban kivégzett Kolozi István László fiának mondták. (Kőrösi Zsuzsanna – Molnár Adrienne: *„Titokkal a lelkemben éltem”*, Budapest, 1956-os Intézet, 2000, 140. o.) Ilyet az állampárt belső politikai foglyainak, áldozatainak gyermekei nem hallhattak. És olyasmit sem mondhattak, mint az 56-os elítélt

Bali Sándor lánya, Mária: „Én tudtam, hogy miért kell neki börtönben ülnie. Mert valami mást akart, mert valami jobbat akart, mert valami újat akart. [...] Nem is emlékszem olyan esetre, amikor őt valaki elítélte volna.” (uo.)

1956-ban a perek mögött voltak szemben álló felek, ellentétes politikai szándékok, értékítéletek. Át lehetett állni, önérdékből vagy meggyőződésből, onnan ide, innen oda, esetleg ide-oda, de akkor is voltak oldalak. Valóságos frontok. Lefolytak 56 után is koncepciós eljárások, születtek rágalmakon alapuló ítéletek, kivégeztek gyilkosokként olyanokat, akik éppen megakadályozni igyekeztek gyilkosságokat, de az nem volt kétséges, hogy az elítéltek és bíráik valóban ellentétes oldalon állnak. Az elítéltekkel és hozzátartozóikkal lehetett politikai alapon, értékalapon szolidaritást vállalni. Lehetett helyeselni azt, amiért elítélték őket. Lehetett őket azonosítani azzal, ami az ítélet tárgyát képezte. Az elítélés oka, a helyzet érthető és értelmezhető volt.

2023. március 21–22-én a Magnet Közösségi Házban az Andrassy úton

azoknak az elítélteknek a gyermekei jöttek össze és szólaltak meg, akik az elítélőkkel egy pártban, egy hiten, egy harcban, egy hatalomban, egy diadalban, egykoron egy üldöztetésben, azután egy bűnben voltak. Az ő visszaemlékezéseiket tartalmazza egy most megjelent könyv (Szalai Anna [szerk.]: *Megforgatott világ. Gyerekkor 1949 előtt és után*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2024, 328 o.)

Az ő sorsuk érthetetlen és értelmezhetetlen volt gyerekek és felnőttek, kint és bent lévők számára egyaránt.

Az értelmezés egyetlen lehetséges kerete az lett volna, hogy ilyen a szovjet típusú vagy legalábbis sztálini típusú rendszer működési logikája: a rettegés folyamatosságának biztosítása a hatalmi apparátuson belül a mézszárlás folyamatosságával. Ebben az értelmezési keretben viszont bűnrészes minden áldozat, és gyilkos eszme az, amely életük tartalmát adta, amely tartásukat biztosította, igazolta önfeláldozásukat is, kiváltságukat is, munkásságukat is, amely elszívta az időt és az erőt a családjuktól.

Az 56-os elítéltek az egyik oldal számára valódi bűnösök voltak, a másik oldal számára valódi áldozatok és hősök. Az ítéletben szereplő bűnök tényleges elkövetői is ártatlanok voltak azok számára, akik azokat a bűnöket helyes vagy egyenesen hősi cselekvésnek tartották.

Az 1949-től megrendezett káderperek elítéltejei akkor sem lehettek ártatlanok, ha ártatlanok voltak minden vádpontban. Hiszen az ártatlanságuk azt jelentette, hogy hűséges hívei és építői voltak annak a rendszernek, amely az ártatlanokat elítélő perek sorával – a Magyar

Közösség perétől kezdve a Mindszenty-peren, a gazdasági perekon, a kulákpereken át – hozzájuk is ért. Hozzájuk, akik az ártatlanokat elítélő többi pert kreálták vagy helyeselték, üdvözölték.

Ők – az 56-osokkal ellentétben – nem lehettek azonosak önmagukkal. Éppen azzal vádolták őket, hogy az ellentétei voltak annak, aminek ismerték magukat, aminek ismerték őket – a családjuk és a nagyvilág. Az eszme odaadó harcosa az eszme aljas árulója, sírásója. Aki Rákosiért tűzbe megy, Rákosi meggyilkolását szervezi.

Az ellentéte vagy annak, aki vagy. Ha ezt a szerettei, barátai, elvtársai nem hiszik el róla, ha nem látják éppen az ellenkezőjét benne, mint amit addig láttak, akkor azt az ítélkező hatalmat kellene éppen ez ellenkezőjének látniuk, a jót pártoló hatalommal szemben a jót üldöző hatalomnak, amelyben együtt hittek az elítélttel. És akkor ők már meg is teszik azt a fordulatot valóságosan, amellyel lefogott elvtársukat vádolja a hatalom hamisan.

Ennek a képletnek nincs megoldása.

És nincs is semmilyen fogódzó, hiszen az egyetlen kirakatperen, a Rajk-peren kívül semmiről nincs semmilyen információ. Sem a vádakról, sem az ítéletekről, sem az eltűntek hollétéről.

Ha a helyzet nem lenne tökéletesen felfoghatatlan, a gyerekek akkor is kicsik lennének ahhoz, hogy felfogják. Ha a gyerekek elől nem kellene más okokból is elzárni az információt és a magyarázatot, akkor sem lenne sem információ, sem magyarázat.

A gyerekek felnőnek. Amikor 2023 márciusában beszélnek a gyerek-

korokról, már hetvenes-nyolcvanas éveikben járnak. De ami a gyerekkoruk meghatározó tényezőjéből értelemzhetetlen volt, az is maradt.

Perczel István nemzetközi híróvallástudós a legfiatalabb a megszólalók között. 1957-ben született, három évvel azután, hogy apja, Perczel Károly kijött a börtönből. Mikor István fia megszületett, már minisztériumi főosztályvezető volt és a Magyar Építőművészek Szövetségének főtitkára. Mikor a fia olvasni és a szülői fiókokban kutakodni is tudott, már régóta megbecsült, vezető szakember, szilárd egzisztencia. Már a forradalom utáni megtorlások évein

is túl vagyunk. „...kutattam a szüleim fiókjában, és megtaláltam apu börtönleveleit. Persze a politikai perekről mit sem tudtam, azt hittem, köztörvényes volt. Attól kezdve azon fantáziáltam, hogy a szüleim bűnözők, és talán nem is vagyok az igazi gyerekük, hanem elloptak. Amikor később, de jóval később ezt elmondtam anyunak, azt kérdezte: »De hát miért nem szóltál nekem, hogy elmagyarázzam?« Mondtam neki: »Hogy szólhattam volna, amikor nem bíztam bennetek, még abban sem voltam biztos, hogy a szüleim vagytok.« Nem fogta fel, hogy neki kellett volna ezekről a dolgokról beszélnie. [...] Persze attól kezdve, hogy megtudtam, hogy politikai fogoly volt, már

büszke voltam apámra. De ekkor már lehettem vagy tizennégy éves. Viszont megértem, hogy Aniban alapvetően megingott a bizalom a szülők iránt a hazugságok miatt.” Perczel Anna tizenhat évvel idősebb volt az öccsénél. Kiskamasz, amikor apja kikerült a börtönből. Harminc, amikor a tizennégy éves öccsét „felvilágosítják”. Már rég építész, mint az apja, és a Vadász Györggyel közösen tervezett háza áll a Harmincad utcában...

Perczel Anna egy 2021-ben, nem sokkal a halála előtt készült interjú részleteivel szerepel a könyvben. Neki a börtönévekben azt mondták, hogy az apja Lengyelországban dolgozik. Tizenhét-

tizennyolc éves volt, amikor – az ötvenes évek végén – megtudta, hogy az apja börtönben volt. Akkor inoghatott meg a bizalma a szüleiben. De az öccse tőle sem tudott meg semmit. Az öcs pedig fantáziált hosszú évekig nem igazi, bűnöző szülőkről, és a felnőtt nővérétől sem kérdezett, nem is tudott meg semmit. Két bizalmatlan gyerek, akik között nincs kommunikáció erről a bizalmatlanságról, annak okáról.

A kiskamasz Perczel Anna önbecsülését teljesen szétzúzta apja látványa 1954-ben. Neki addig azt mondogatták, hogy szép, mint az apja. És meglátott egy csonttá fogyott, csúnya, összetört, kopaszra nyírt embert, akiről nem tudta, hogy

Kőrösi Zsuzsanna - Molnár Adrienne: **Titokkal a lelkemben éltem** - Az ötvenhatos elitéltek gyermekeinek sorsa. Budapest, 2024. 56-os Intézet.

nem lengyelországi kiküldetésből jön, hanem a börtönből, „és azt a következtetést vonta le, hogy akkor ő is csúnya. Ez egész életében kísértette. Sosem hitte el, hogy szép.” És: „attól kezdve alig-alig tudtam elfogadni bármit is a szüleimtől”. Így részesíti egymást szülő és gyerek addicionális büntetésben.

De mi volt az értékalapja Perczel Pista büszkeségének apja politikai fogoly múltjára? Mit mondtak neki erről? A hatvanas években politikai fogságra büszkének lenni '56-os alapon lehetett. A forradalom emlékének őrzőiben lehetett ilyen (többnyire persze titkolt) büszkeség.

De Perczel Károlyra nem lehetett ilyen alapon büszkének lenni. Lánya szavai szerint: „Benne erősebb volt az a meggyőződés, hogy kommunista, mint az, hogy mi történt velem. [...] Élete végéig [1992-ig – R. S.] azt mondta, hogy ő kommunista.” Elválasztotta a rendszert attól, ami vele történt.

Perczel Károly a világháború vége előtt másfél évtizeden át hányódott a világban mint kommunista. Menekült Magyarországról, Csehszlovákiából, Svájcból, Vichy-Franciaországból. Harcolt a nácik ellen mint idegenlégiós és mint földalatti ellenálló Párizsban. Volt az ő életében elég hősiesség, ok a büszkeségre. De a haláláig az elvtársainak, hittársainak tekintett kommunisták brutálisan megkínzott, megalázott foglyaként?

A káderpercek elítélteji gyakorlott üldözöttek, megkínzottak voltak. Lázadókból lettek hatalomgyakorlók. De olyan lázadókból, akiknek sok esetben életbe vágó, konspirációs okokból vakon kellett követni-

ük a felülről érkező utasításokat, és a vak engedelmessegre készen épültek be a hatalmi gépezetbe. A börtönben az üldöztetés-ellenállás hősi érdemeitől, az abból táplálkozó önbecsüléstől fosztották meg őket, s ha a velük történetek hatására szakítottak volna kínzóikkal, megalázóikkal, akkor maguk vetették volna el azt az eszmét, azt a perspektívát amiért az üldöztetést elszenvedték és életük legértékesebb éveit feláldozták.

Perczel Károly a kommunista börtönvilágot elválasztotta az eszmét hordozó rendszertől. Székács István – András fia szavai szerint – a rendszert választotta el az eszmétől: „A börtönben apám teljesen kiábrándult a kommunizmusból: ez nekem nem kell. Meghasonult, ahogy mondta, a kommunizmus leple alatt diktatúra működik. Az apám olyan mélységesen gyűlölte a rezsimet, nem az eszmét, hanem a rezsimet, hogy többet soha az életében a közélébe nem ment. Azt mondta a fiának 1968-ban, hogy ha van egy csöpp esze, külföldön marad. Igaz, azzal érvelt, vagy azzal is, hogy „Közép-Kelet-Európában zsidónak helye nincs”. Ebben nyilván benne volt az 1967-es közel-keleti háború értékelése a szovjet blokkban és a lengyelországi nagy állami antiszemita kampány közvetlen tapasztalata. Perczel Károly viszont, aki teljesen elidegenedett a zsidóságtól, „Izraellel mint jó kommunista különösképpen ellenszenvezett”.

Székács ellenszenve kiterjedt a rezsimmel 1956-ban szembeforduló exkommunistákra is. Esze ágában sem volt elmenni a Petőfi-körbe, ahol „olyan hiteltelen alakok a

hangadók, mint Gimes és Mérai”, és még az 1990-ben felvett életútinterjújában is megvetéssel emlegeti (a forradalom után kivégzett) „véresszájú” Gimes Miklóst, aki akkor volt – valóban – véresszájú, amikor még Székács is párttag volt, Gimes elvtársa. (L. Révész Sándor: *Egyetlen élet*, 288. o.)

Beck Ö. Fülöp szobrász gyermekei közül Beck András Kossuth-díjas szobrász volt, Judit Major Tamás színész felesége, Márta pedig Havas Endre költő és diplomata házastársa. Havas Endrét a börtönben agyonverték. Állítólag azt ordibálta a börtön folyosóján, hogy értesítsék Sztálin elvtársat, mert szörnyű félreértés történt. De az ő elméje megbomlott, nincs jelentősége annak, hogy abban az állapotban mi jött ki a torkán. A felesége, aki tökéletesen hihetetlennek véli, hogy a férje áruló lett volna, akinek semmi információja nincs arról, hogy mi történt a férjével az eltűnése óta, aki semmilyen választ nem kapott a Rákosihoz írt levelére, 1952 januárjában ezt írja a naplójába: „Megint egyszer kell Rákosi elvtársnak írni. Bár tavaly egy betű választ nem kaptam. De valahogy egyszer megint meg kell próbálnom. Ő nem csak kommunistának, de embernek is nagy – hátha mégis tud és akar segíteni.” A börtönben sem kellett elmehunytak lenni ahhoz, hogy valaki a legfőbb vezérben bízson. És a börtönön kívül sem. Ez csak utólag tűnik abszurdnak, de amikor semmit nem lehet tudni a vádakról, a letartóztatás hátteréről és Rákosi szerepéről, akkor a leghatalmasabb cselekvőképes emberbe vetett bizalom volt a remény elsőleges forrása.

A Beck testvéreket megosztotta a forradalom. Beck András és Havas Endre özvegye a forradalom mellett állt, a Major házaspár nem. Havas Gábor: „De igazán a forradalom bukása után éleződött ki a viszony. 56 karácsonyán a családi hagyományoknak megfelelően mindannyian ott voltak nálunk. Mondhatom, jeges volt a hangulat, a két házaspár gyakorlatilag nem szólt egymáshoz. Történt ugyanis, hogy néhány nappal korábban Major egy, a kulturális területen dolgozók forradalom alatti és utáni viselkedését vizsgáló bizottság tagjaként közreműködött András feleségének, Ágnesnek a kirúgásában, aki a TIT-nél volt állásban. [...] Mindezt azért mesélem el, hogy érzékeltessem, noha az egész család ezer szállal kapcsolódott a politikához, mégsem segítettek abban, hogy fel tudjam dolgozni apám eltűnését és halálát. Nyilván azért, mert ők maguk sem tudták feldolgozni.”

Édesanyja ezt írja a naplójába 1952 januárjában a fiával kapcsolatban: „Sajnos hazugságra kell tanítanom, mert nem mondhatja a barátainak, hogy az apja le van tartóztatva. Sok ilyen ellentmondásra kényszerül az ember. És ezek azok a dolgok, amik fájnak. Lehet becsületes, elvhű embert nevelni hazugságokkal? A szocialista nevelés ennek az ellenkezőjét állítja. Kicsi fiam, milyen nehéz a te életed már most.”

Ez a kor kommunistáinak alapkérdése: „Lehet-e becsületes, elvhű embert nevelni hazugságokkal”. A hazugság az élet minden területére kiterjedő kötelezettség volt a rezsiről iránt elkötelezett emberek számára. Hiszen a deklarált valóság minden tekintetben távol állt a tapasztalati valóságtól, és a deklarált valóságtól

való eltávolodás az elvszerűségtől való eltávolodást jelentette, mivel az elvszerűség egyet jelentett a párt-szerűséggel. Következésképpen nem lehetett egyszerre elvhűnek lenni és tartózkodni a hazugságtól.

Vannak elvek, amelyek esetében az elvhűség és a becsületesség összeférhetetlen.

Havas Gábor beszél a könyvben legvilágosabban az áldozatok bűnöségéről: „Elég hamar erős kritikával kezdtem viszonyulni a fennálló rendszerhez. Már gimnazista koromban azt gondoltam például, hogy ha a háborús bűnösöket bíróság elé állították és elítélték, akkor a vezető ávosokkal is ezt kéne tenni, mert ők is rettenetes bűnöket követtek el. Akkor még ezt minden további nélkül össze tudtam egyeztetni azzal, hogy apámat viszont kizárólag áldozatnak... tekintsem. Még hosszú időnek kellett eltelnie, mire az újabb és újabb részletek megismerésének és átgondolásának köszönhetően rádöbbentem arra, hogy igen, apám áldozat is volt, de bűnös is, mert kritikátlanul azonosult a kommunista párt politikájával... elfogadta az általa diktált szabályokat... és ezzel óhatatlanul hozzájárult egy elviselhetetlen, embertelen rendszer kiépítéséhez. [...] A visszaemlékezéseinkben megjelenő szülők... mindannyian vétkesek voltak abban, hogy elfogadták a pártnak a küldetés indokoltságára hivatkozó mindenhatóságát és mindazt a szörnyűséget, ami ebből következett.”

„Akikről pedig tudták, hogy a politikai rendőrségnél, az ÁVO-nál vagy az ÁVH-nál dolgozott, párttag volt, nem bánták, hogy elnyeri méltó büntetését, akár azért, mert közreműködött a koncepciók perekben,

akár azért, mert intézményeket működtetett, hozzájárult az általános félelmet keltő légkörhöz.” Ezt már Tímár András mondja, a MAORT-per konstruálásában kulcsszerepet játszó Tímár István fia. Mert hiszen a hamis vádakkal letartóztatott bűnösök bukása, szenvedése és halála is kielégítette sokak igazságérzetét, akik az általuk épített világtól szenvedtek. És még a Horthy-korszakból átvett kínzó mestereknek is lehetett ilyen igazságérzetük.

Tímár András nagyon kemény ítéletet mond apjáról, aki előtt még a nyolcvanas években sem lehetett bírálni a pártot, a kommunizmust, a Szovjetuniót, és aki 1983-ban is megpróbálta megakadályozni az általa felépített MAORT-perről szóló regénynek, Galgóczy Erzsébet *Vidravasának* megjelenését. Gondoljunk bele: koncepciók per áldozata akadályozza koncepciók per áldozatának irodalmi rehabilitációját. Tímár András: „Szüleim életét meghatározta a félelem, a kölcsönös elhallgatás. [...] Te nem beszélsz arról, amit én csináltam, én nem beszélek arról, amit te csináltál. [...] Ez szellemi vagy lelkiismereti kiüresedést okozott, az erkölcsi nihil megkeményítette őket...”

Ugyanaz a népi igazságérzet elgűlt ki a rangos káderek lecsukásával, amire a kommunista hatalom is számított, amit a sajtója is táplált, amikor gyárosokat, földbirtokosokat, főpapokat, kulákokat állítottak hamis vádakkal bíróság elé, és az ő életvitelüket állították szembe a munkásokéval, parasztokéval. Hiszen a káderperek áldozatainak jelentős része is kiváltságos körülmények között élt a családjával. A

könyvben sok szó esik nagy lakásokról, villákról, amelyekből a családfe vagy mindkét szülő eltűnése után a kint lévők kilakoltattak, kizuhantak a szegénységbe. Mintha éppen a volt köztársasági elnök, Szakasits Árpád családja zuhant volna a legmélyebbre. Az unokái, a Schiffer-gyerekek éheztek, napokig nem ettek, borzalmas intézetekbe kényszerültek. A Sztevanovity családban ekkor kerültek zálogba a dalban szereplő ruhák (is).

Óriási hullámokat vetett ennek a generációnak az élete. A politikai és faji alapú üldöztetésből, menekülésből, életveszélyből a káderdűlők magasába, onnan a börtön mélyébe, majd vissza a hatalomba, már aki nek volt visszatérés. A megszólaló gyerekek életrajzából kiderül, hogy nem kevesen lettek közülük maguk is magas hivatalok viselői a rendszerváltás előtt is, után is.

Úgy tűnik, hogy a szülő eltűnése és újbóli felemelkedése közötti években Aczél György Anna lánya érezte magát a legjobban. A kiemelt életszínvonalat életének első három évében, a fővárostól távol még aligha érzékelte, viszont az apja letartóztatása után, orvosnak készülő anyja egyetemi évei alatt a nagyszülők szeretetteljes gondoskodásában nagyon jól érezte magát úgy is, hogy nem voltak túl jó anyagi helyzetben. Apja pedig a börtön utáni parkolópályán sokkal inkább a családjáé, az akkor még egyetlen lányáé lehetett, mint a börtön előtt és a forradalom után magasra ívelő karrierje idején.

Ebben az időszakban az Aczél, a Demeter, a Keresztes és a Vida család, mondhatni, sülve-főve együtt volt, szoros baráti kört alkotott. Aczél még nem volt „kultúrpa-pa”,

Demeterék még nem voltak Brazíliában, Vida Ferenc még nem volt vérbíró. Vida a Schönherz-per életfogytiglanra ítélt vádlottjaként a múlt hőse volt, Aczélhoz és Demeterhez hasonlóan eltemetett cionista múlttal. A koncepciók perék elmúltával, Sztálin halála után, 1953 végén lett bíró, és csak a forradalom után vérbíró.

Úgy folytatódik a legszorosabb, cionista cserkész koruk óta tartó barátság Aczél és Demeter György között, hogy a kihallgatások idején egymásra vallottak. Erről ebben a könyvben is szó esik, de arról nem, ami a felmentési folyamatban történt 1954-ben. Aczél felmentésének dokumentumait Huszár Tibor publikálta a Szűcs Ernő ügyéről szóló könyve mellékletében (Huszár Tibor: *A pokol malmái*, 250–284. o.) Aczél felmentésének folyamatában csak a rá vonatkozó vádak érvénytelenségéről volt szó, a többiekéről nem. Aczél az 1954. május 6–7-i kihallgatásai során úgy beszél, vagy úgy beszélgetik, mint aki egyetlenként került be ártatlanul az ún. svájci perbe. Azt vallja, nem tudott Demeter György „kártevő tevékenységéről”, és csak a börtönben „tudta meg”, hogy Demeterék Svájcban elfogadták a Browder-féle elméletet (vagyis az osztályok együttműködésének „revizionista”, „likvidátor” elméletét).

Föltehető, hogy Demeternek is, a többieknek is hasonlóképpen kellett végighaladni a börtönből kivezető úton.

Így voltak együtt a legmélyebb barátságban az említett kihallgatás után két hónappal a börtönviselt káderek gyógyüdülésére beutalva Dobogókőn.

Aczél fiatalabb lánya, Ágnes ki-maradt a börtönvevekből. 1956-ban született. Gyerekkora arra az idő-szakra esett, amikor az apja karrierje fölívelt. Ha az Aczél család 1956 novemberében kivándorolt volna, külföldön élné le az egész életét. „A hűgom, Ági úgy érzi, elcseszték az életét, hogy itt maradtak. Sokkal nyűgösebb gyerekkorra emlékszik.”

Sokkal nyűgösebb volt tehát az ország egyik legjelentősebb vezetőjének a lányaként élni, mint bebörtön-zött apa lányaként, vagy lett volna az idegenben elveszett kisember lá-nyaként a világ túlsó felén.

Aczél nem sokkal a szabadulá-sa után elmondta nyolcéves Anna lányának, hogy nem vidéken volt, nem is szanatóriumban, hanem börtönben. Azt is hozzátette, hogy erről nem kell beszélni.

Ágnes nem volt jelen azon a két-na-pos beszélgetésen, amelynek anyagát őrzzi a *Megforgatott világ*. Varga Ágo-ta dokumentumfilmjében azonban megszólalt: „Tizenhárom éves korom-ban egyszer anyukámmal elutaztunk néhány napra Dobogókőre.” A börtön utáni gyógyüdülés színhelyére. „Itt mesélte el anyu, hogy valójában nem szanatóriumban volt évekig apu, ha-nem börtönben. Apám erről mélyen hallgatott.” (Varga Ágota: *Aczél-tör-ténetek*, 52. o.) Aczél Ágnes 1969-ben volt 13 éves. És akkor sem az apjától tudta meg, amit az apja a nyolcéves Annának elmondott. Aczél Anna ek-kor 23 éves. A hűga előtt is hallgatott arról, amire az apja azt mondta, hogy nem nagyon kell róla beszélni...

Aczél Anna kétszer is elmondja, hogy amikor Demeter Györgyöt letar-tóztatták, az apja „elment illetékes helyre, megpróbálta elmagyarázni, hogy az illető milyen rendes ember,

és egészen biztosan valami félreér-tés történt”. Aczél nagyon sokáig úgy mesélte ezt a történetet, hogy Farkas Mihályhoz ment el, csak a rendszer-váltás és Kádár halála után, az élet-útinterjújában vallotta be, hogy ez az illetékes, aki a hozzá forduló Aczélt elutasította és megfenyegette, Kádár János belügyminiszter volt. Ennek a „bevállásnak” több mint harminc éve. Az én 1997-ben megjelent Aczél-élet-rajzomban is benne van (Révész Sán-dor: *Aczél és korunk*, 42. o.). És Aczél Anna még 2023-ban sem nevesíti azt az „illetékes helyet”. Meddig tart egy diszkrécióra intő apai szó hatása...?

A könyv előljáró szövegét „A szer-kesztő, a beszélgető- és szerzőtársak” jegyzi(k). De ez így nem stimmel. A szöveg egyes szám első személy-ben kezdődik: „Gimnazista korú vol-tam...” – és tartalmánál fogva nem származhat mástól, mint a szerkesz-tőtől, Szalai Annától, a Rajk-perben kivégzett Szalai András lányától. „De ahogy nem vagyunk felelősek szüle-ink tetteiért, ítélni sem ítélni lehetünk felettük.” Itt már többes számú az alany, de a mondat biztosan nem fejezi ki a kötetben megszólalók kollektív álláspontját, hiszen vannak itt ítéletek bőven. Az ítélet – nem jogi, hanem köznapi értelemben – nem más, mint egy személy cselekedete-inek értékelése értékeink rendsze-re szerint. Aki nem ítélni, annak vagy nincs értékrendszere, vagy nem vállalja azt nyilvánosan, vagy nincs elég információja egy-egy cselekedet-ről. Ez utóbbi bizonyára igaz a szülők sok cselekedetére, de biztosan nem igaz cselekedeteik jelentős részére.

Szalai Annának is hiányoznak in-formációi sok mindenről, „maig sem tudom összeilleszteni a puzzle-t, apám legutolsó hónapjainak szétesett

érzelmi és cselekvési világát”. De szó sincs arról, hogy a szavaiban ne lenne ítélet meggyilkolt apjáról: „a család cserbenhagyása a párthűségért, a magára vállalt iszonyatos büntömeg, az iratokból kiderülő önvizsgálat, hogyha vállalja az ördögi színjátékban a szerepet, életben marad...”

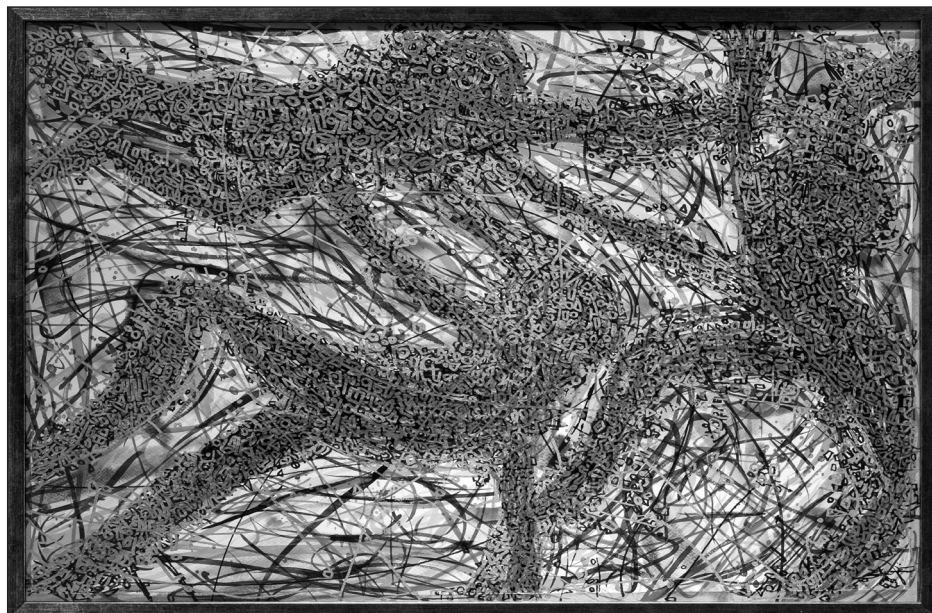
Az ítélkezés elutasításának pretendálása a megítéltetéstől való mentesség igényéből vagy vágyából fakad. A hegyi beszédből is az ennek megfelelő mondatot szokták idézni: „Ne ítéljetez, hogy ne ítéltessetek.” (Máté 7/1.) Csakhogy Jézus itt éppen ítélkezik azok fölött, akiknek ezt mondja. Azzal vádolja őket, hogy a mások kis vétkéét elítélik, míg a maguk nagy bűnéről nem vesznek tudomást: „Miért nézed pedig a szálkát, a mely a te atyádfia szemében van, a gerendát pedig, a mely a te szemedben van, nem veszed észre?” (7/3.)

A „ne ítélj” tanácsa csak azokra vonatkozik, akik a saját vétkeikkel nem

néznek szembe. Az ítélkezés mások és önmagunk felett feltételezi egymást. Egymás feltételei. Az ítélkezés bátorsága és a lelkiismeret állapota összefügg egymással.

Csakhogy van itt mégis egy körülmény, ami elbizonytalaníthat. A történelmi térítő különböző pontjain különböző tesztekkel tesztel az élet. A 20. század első negyedében született szülők és a negyvenes-ötvenes években született gyermekeik tesztjeinek nehézségi foka között igen nagy a különbség. Kivált Európának ezen a vidékén, kivált zsidók és zsidó származásúak esetében, akik e könyv szereplőinek nagy részét adják. Nem tudjuk magunkról, miként vizsgáztunk volna szüleink tesztjével, nem tudjuk a szüleinkről, miként vizsgáztak volna a mi tesztünkkel.

Ezen nem lehet segíteni. Indokol is bizonyos visszafogottságot. De nem indokolja értékrendünk feladását, tehát az ítélkezés elutasítását.

Szirtes János: Nem vagyok egyedül 7